

Η σχέση του σωματικά άρρωστου παιδιού με τους γονείς του

Σωτήρης Μανωλόπουλος

Ψυχίατρος- Παιδοψυχίατρος, Ψυχαναλυτής

Από την αρχή της ζωής, η μητέρα με τη σωματική φροντίδα, τους χειρισμούς και τις λέξεις της, παρουσιάζει τον κόσμο στο παιδί. Αυτό που στην αρχή βλέπει το βρέφος στο βλέμμα της, ακούει στη φωνή της, μυρίζει, αγγίζει και γεύεται στο σώμα της, είναι ο εαυτός του. Από την πραγματικότητα δομεί μέσα του έναν υποκειμενικό κόσμο, τον οποίο βαθμιαία ανακαλύπτει αντικειμενικά, διαρκώς αναθεωρεί, εσωτερικεύει και έτσι εμπλουτίζει (Winnicott, 1965).

Στην αρχή η πραγματικότητα του παιδιού τελεί υπό την αιγίδα της μητέρας, η οποία εγγυάται την τάξη του κόσμου τον οποίο εισάγει σε δόσεις ανεκτές. Ανταποκρίνεται στις διαδικασίες του σώματος του και του έξω κόσμου με τις δικές της ψυχικές διεργασίες. Μπολιάζει 'τη φύση στους αρμούς της', με εναλλαγές παρουσίας-απουσίας που συνηθούν τις συνέχειες-ασυνέχειες των ρυθμών του παιδιού και του κόσμου.

Για το μικρό παιδί η μητέρα εγγυάται την ψυχοσωματική του ακεραιότητα. Εγγυάται ότι θα έχει τον νου της (Ροταμίου, 2001), θα το φυλάει, θα το σκεπάζει,

θα το καλύπτει, θα προστατεύει τον αυτοερωτισμό του και, όταν φεύγει από κοντά της, θα το συνοδεύει και θα το τυλίγει με ένα σύννεφο αυταπάτης, όπως έκανε η Αθηνά για τον Οδυσσέα, για να τον κάνει αόρατο από τους εχθρούς που επιβουλεύονται την εικόνα του σώματος του - το βασικό αποτύπωμα που κείται στην καρδιά της ταυτότητάς του - που πιστοποιεί ότι υπάρχει και ζει μέσα στο σώμα του.

Οι ρυθμοί του κόσμου και οι βιολογικοί ρυθμοί του σώματός του συνηχούν μέσα του και συγκροτούν τις πρώτες νησίδες εμπειρίας, οι μετέπειτα επαναλήψεις των οποίων συνιστούν τις πρώτες μονάδες νοήματος. Οι πρώτες νησίδες εμπειρίας δημιουργούνται από πρωτογενή υλικά, όπως είναι οι χτύποι της καρδιάς, η αναπνοή, η εναλλαγή νύχτα-μέρα, φως-σκοτάδι, χαλάρωση-σφίξιμο των μυών, πείνα-κορεσμός. Το βρέφος παίζει αυτοερωτικά με το σώμα του, δημιουργώντας και εμπλουτίζοντας τους πηγαίους κώδικες, νησίδες εμπειρίας, όπου αποθηκεύει δεδομένα άπειρου κυκλικού χρόνου: ταυτόχρονα βιώματα σωματικών λειτουργιών και επαφών με τον κόσμο. Ακόμα κι πριν από τον λόγο το βρέφος χρησιμοποιεί μεταφορές, που συμπυκνώνουν αναπαραστάσεις και αισθήσεις και έτσι δημιουργούνται σωματοψυχικοί κώδικες ασύλληπτης χωρητικότητας. Στις πιο βαθιές πτυχές της ύπαρξής του χαράσσονται οι αθόρυβοι κώδικες μιας συνοδεύουσας «μητέρας - περιβάλλον», που κρατά τον ρυθμό, που δίνει το βήμα και ξετυλίγει το νήμα, την αρχή και το τέλος του χρόνου. Στον πυρήνα του ασυνειδήτου δημιουργείται ένα σιωπηλό υπόστρωμα, μια πρωτόγονη - πριν από την κατανόηση - γνώση. Δημιουργείται μια ζώσα γλώσσα σιωπηλή, που δεν μιλά, από όπου όμως πηγάζει κάθε ομιλούσα λέξη, κάθε αναπαράσταση, το νόημα, όλοι οι θόρυβοι της ζωής. Με το παιχνίδι, αργότερα, το παιδί αναζωογονείται αντλώντας από αυτούς τους κώδικες, από 'τις βασικές του τις αρχές', από το υπόστρωμα της 'βασικής ασφάλειας', από τις ενδόμυχες πτυχές του, όπου συναντώνται οι πηγές του σωματοψυχικού δυναμικού του με τις διαισθητικές ανταποκρίσεις της μητέρας του (Winnicott-1965, Sandler-1960, Denis-1995, Potamianou- 2001).

Οι αρχαίοι ποιητές εκτός από την αυδή (την ανθρώπινη φωνή) αναγνώριζαν την ομφή (τη φωνή του θεού), την εσωτερική μουσική -πηγή του ρυθμού του κόσμου εντός μας. Όταν

τραυματίζεται κανείς, μένει άναυδος, διακόπτεται η επαφή με ενδόμυχες πτυχές του, δεν έχει έναν άνθρωπο του να του φέρει νέα από τον εαυτό του.

Όταν αρρωσταίνει ένα παιδί, η μητέρα φαίνεται να «αθετεί» τις υποσχέσεις της. Για το άρρωστο όμως παιδί, η μητέρα του δεν φαίνεται απλά, αλλά βιώνεται πραγματικά ως αθετούσα τις υποσχέσεις της. Η αρρώστια βιώνεται ως προσβολή στον πυρήνα της ύπαρξής του. Διακόπτει τη ροή, το soundtrack, τη μουσική υπόκρουση της ζωής που κυλάει σε ρυάκια αόρατων ρυθμών. Η σωματική αρρώστια είναι το ΠΑΡΑΛΟΓΟ, το χωρίς νόημα. Μένουμε άφωνοι. Τι βρίσκεται πέρα από τα μνημονικά ίχνη, τα συναισθήματα, τις αναπαραστάσεις, τις φαντασίες, όλα τα πράγματα της ζωής;

Όταν φτάνει στα όρια της πραγματικότητας ο ψυχισμός -αγγίζει τις ελλείψεις- αντιμετωπίζει μια βίαιη πραγματικότητα, μια αλλαξοκαιριά, ένα «ποτέ πια», ένα «όχι άλλο», ένα «ποτέ δεν θα είναι ξανά το ίδιο». Στην περίπτωση όμως μιας πραγματικότητας, όπως είναι η σωματική αρρώστια, η ίδια η ζωή απειλείται με τέλος. Μια παράλογη βία διακόπτει το νοητό νήμα της συνέχειας. Αντιμέτωπο με το παράλογο, το άρρωστο παιδί κάνει ό,τι έκανε ο ποιητής του κόσμου στην αρχή: δημιουργεί ένα νόημα από το χάος.

Δεν μπορούμε παρά να επινοούμε νοήματα. Νόημα είναι ό,τι δημιουργούμε για να γεμίσουμε το κενό που εκτείνεται ανάμεσα στο σώμα μας και στον άλλο άνθρωπο. Νόημα είναι μια λύση που δίνουμε όταν αντιμετωπίζουμε την πραγματικότητα. Την πραγματικότητα κανείς μας δεν την αντέχει εντελώς (Freud, 1927). Νόημα είναι μια δημιουργική προσπάθεια να εντάξουμε υποκειμενικά τις συνεχείς αλλαγές.

Το τι νόημα θα δώσει κανείς σε μια σωματική αρρώστια εξαρτάται από την ικανότητά του να αναπαριστά και να βάζει σε λέξεις αυτά που αντιλαμβάνεται και αισθάνεται. Εξαρτάται από τη βαρύτητα, τη χρονιότητα, την κληρονομικότητα ή τη συμβολική σημασία που έχει η αρρώστια και το συγκεκριμένο πάσχον μέλος ή η συγκεκριμένη λειτουργία του πάσχοντος σώματος του.

Ως ένα βαθμό ο άνθρωπος επιλέγει ποια τραύματα θα του συμβούν: με ταυτίσεις που θα κάνει στο παρόν θα ανασύρει παρόμοιες παλιές τραυματικές εμπειρίες: θα τοποθετήσει το παρελθόν μέσα στον χρόνο. Έτσι, μια αρρώστια μπορεί να είναι μια ευκαιρία για θεμελιακή αλλαγή στη ζωή μας. Με μια αρρώστια μπορεί το παιδί να παλινδρομήσει και να αποσπάσει από τους γονείς του τη φροντίδα που δεν είχε έως τότε. Είναι επίσης μια ευκαιρία να επενδυθεί ερωτικά το σώμα του, να αποκτήσει σημασία.

Κανείς μας δεν θα ισχυρισθεί ότι δεν θυμάται με νοσταλγία το ενδιαφέρον των γονιών του, την ευχαρίστηση από τη φροντίδα του σώματος του, όταν έμενε σπίτι με γρίπη. Και πολλές φορές, όταν οι παθολογικές επαναλήψεις μας φέρνουν σε αδιέξοδα, παλινδρομούμε και κάνουμε ένα πυρετό, οπότε αναγκαζόμαστε να μείνουμε σπίτι για να ξαναβρούμε τον ψυχισμό μας να κατοικεί στη φωλιά του, στο σώμα.

Ποιος όμως δεν θυμάται και τα ατέλειωτα απογεύματα μιας αρρώστιας, όπου αισθανόταν τον χρόνο να έχει σταματήσει. Σε αυτές τις ώρες που δεν περνούν, το παιδί αισθάνεται αποξενωμένο από τον εαυτό του και η σκέψη του κολλάει σε κάτι χωρίς νοστιμιά, χωρίς παιχνίδι, χωρίς την ευαισθησία και τη λογική του νόστου. Η λογική του νόστου είναι η σύνδεση του ψυχισμού με το σώμα μέσα από τη σχέση με έναν άνθρωπο, τον οποίο το παιδί ξαναβρίσκει και αναγνωρίζει ως άλλον εαυτό που επιστρέφει για να συναντηθούν στην ενδιάμεση περιοχή μιας κοινής εμπειρίας.

Αν και είναι αναγκαία τα λογικά στηρίγματα, η ενημέρωση των γιατρών, οι αναφορές στη διαδοχή του χρόνου και στην πραγματικότητα του χώρου, υπάρχει ο κίνδυνος να εγκατασταθεί μια απειλητική τυραννία: του ρολογιού, των ημερομηνιών, της απόλυτης ακρίβειας των ιατρικών οδηγιών που πρέπει να ακολουθηθούν κατά γράμμα.

Όποιος έχει περιθάψει επί μακρόν ένα αγαπημένο άρρωστο πρόσωπο, γνωρίζει πόσο δύσκολο είναι να αντεπεξέλθει στον σεισμό, στην πλημμύρα αντιλήψεων και διεγέρσεων που το πλημμυρίζουν, μέχρι που να κάμπτεται η ικανότητά του να υφίσταται τις εντάσεις. Ποιος αντέχει να μην μετράει ως πρόσωπο, αφού όλη η προσοχή του αρρώστου επικεντρώνεται στο πάσχον σώμα του (Potamianou, 2001); Μια σωματική αρρώστια μπορεί να είναι μια αβάσταχτη οδύνη, και για το παιδί ένα τραύμα, οπότε μένει άναυδο εμπρός σε αυτό που δεν το χωράει ο νους του. Όταν δεν καταλαβαίνει, δεν γνωρίζει, δεν έχει τη δυνατότητα να επικοινωνήσει την αγωνία του, τότε ξεσπά η βία ως ύστατη άμυνα που προστατεύει την εικόνα του σώματος. Όταν σπάζει το συμβόλαιο που έχει συνάψει μυστικά με τους γύρω του, ότι ο ένας θα είναι εγγύηση για την ακεραιότητα του άλλου, τότε το κυριεύει η απόγνωση.

Χαρακτηριστικό του τραύματος είναι ότι διαλύονται οι βασικοί δεσμοί ομοιότητας και οι έννοιες των αποστάσεων και διαφορών: το παιδί γίνεται ένα με τη σωματική του αρρώστια. Τότε, για να πάρει μια απόσταση, έχει ανάγκη να στηριχθεί σε έναν άλλο, έξω από τον εαυτό του, με ένα βασανιστικό μείγμα αγάπης και μίσους.

Το πώς θα εξελιχθεί η σχέση του παιδιού με τους γονείς του εξαρτάται από τη σχέση που είχαν πριν την αρρώστια και από το βαθμό που το παιδί έχει ένα σώμα χωριστό από το σώμα της μητέρας. Εξαρτάται από τη θέση που έχει το παιδί μέσα στην ιστορία των γενεών. Αν στη φαντασία των γονιών το παιδί έχει τη θέση ενός αμφιθυμικά επενδυμένου προγόνου ή ενός χαμένου συνδέσμου, τον οποίο η οικογένεια δεν έχει πενήσει, τότε η αρρώστια του θα είναι δύσκολο να αναγνωρισθεί.

Θα αναγνωρίσει η μητέρα αυτό που πραγματικά υπάρχει; Θα δει στο άρρωστο παιδί της ένα τέρας απειλητικό που εικονογραφεί τις ιδέες που έχει η ίδια για την αρρώστια; Θα αναρωτηθεί, τι κακό έκανα και τιμωρείται έτσι το παιδί μου, ένα μέρος του εαυτού μου; Θα δει στο πάσχον σώμα του τις δικές της προβολές; Θα αποσυρθεί; Θα κάνει σαν να μην συμβαίνει τίποτε; Θα διαψεύδει τα συναισθήματα και τις αγωνίες της, ασχολούμενη με ανώδυνα καθημερινά, κοινότυπα πράγματα;

Χρειάζεται βέβαια η ζωή να συνεχίζεται και η μητέρα να αποδέχεται και να φέρεται στο άρρωστο παιδί σαν να είναι κανονικό, όπως όλα τα παιδιά, για να μην το στιγματίσει. Θα επιτύχει όμως στον ρόλο της ως ασπίδας, μιας σκέψης που αγρυπνά, νοιάζεται τις εντάσεις του; Θα δεχθεί τις ανάγκες εξάρτησης; Θα αντέξει, όσο χρειάζεται να αντέχει ένας δρομέας σε δρόμο αντοχής; Ή θα γλιστρήσει σε μια στάση μαζοχισμού, δεχόμενη παθητικά τις παράλογες διεκδικήσεις με τις οποίες το παιδί την καταδιώκει απαιτώντας μια ναρκισσιστική πληρότητα, που κανείς δεν μπορεί να ικανοποιήσει, όσο «ιδανικός» γονιός και αν είναι; Θα γίνει μια μεγαλομάρτυρας, που υποφέρει τα ατέλειωτα μαρτύρια του Ιώβ;

Ένα νόημα, που συνήθως δημιουργούν οι γονείς και το παιδί, είναι ότι η αρρώστια συνιστά τιμωρία για απαγορευμένες - γεμάτες ενοχή - επιθυμίες. Μπορεί η μητέρα να νιώσει αφόρητη ενοχή και, για να απαλλαγεί από αυτήν, μπορεί είτε να γίνει θύτης, να αρχίσει να καταδιώκει το παιδί για να συμμορφωθεί προς τις υποδείξεις της, είτε να γίνει θύμα και να υποτάσσεται σε κάθε του ιδιοτροπία. Ο ρόλος του πατέρα, ως τρίτου στη σχέση μητέρας-παιδιού, είναι ουσιαστικός εδώ για να ζωογονεί τη μητέρα και να την βοηθάει να μείνει δίπλα στο παιδί.

Η μητέρα κάνει τα χατίρια του άρρωστου παιδιού της, ως ένα βαθμό, διότι κατά ένα τρόπο το έχει «εγκαταλείψει» και «προδώσει», αφού δεν στάθηκε «ικανή» να το προστατεύσει. Έτσι, προσπαθεί διαισθητικά να προλάβει να μην βιωθεί από το παιδί η αδυναμία της να το βοηθήσει ως τραυματική εγκατάλειψη, με άγχος αποχωρισμού που γίνεται πανικός. Του κάνει τα χατίρια για να μην παγιωθούν τα επακόλουθα της απώλειάς της (Winnicott-1965, Hartocollis-1998).

Μπορεί όμως η μητέρα να προστατεύει υπερβολικά το παιδί για να καθησυχάσει τις δικές της αγωνίες θανάτου. Η μητέρα τότε δεν δέχεται τις κινήσεις αυτονόμησής του. Και αυτό που το παιδί της ζητά - νόημα στην αγωνία του - δεν έχει να του το δώσει. Το παιδί μπορεί να νιώσει ενοχή, αν είναι ανυπάκουο ή αν φαντάζεται ότι έχει αποτύχει να την κάνει ευτυχισμένη.

Και οι δύο γονείς μπορεί να μην περιμένουν από το παιδί να τους δώσει ένα μήνυμα για να καταλάβουν αυτό που αισθάνεται, οπότε διαισθητικά αντιλαμβάνονται, σαν να είναι ακόμα πολύ μικρό μωρό, και προλαβαίνουν κάθε του επιθυμία. Αυτοί οι γονείς συνήθως επενδύουν το παιδί ναρκισσιστικά και γίνονται πολύ απαιτητικοί και ανικανοποίητοι: θέλουν το παιδί να επιτύχει για να ικανοποιήσει δικές τους ανάγκες. Ό,τι και να κάνει το παιδί δεν είναι επαρκές γι' αυτούς τους γονείς.

Μετά το πρώτο σοκ της αρρώστιας το παιδί ξεκινά ολικές κινήσεις εγκλεισμού, με φαντασιώσεις ενσωμάτωσης, σφιξίματος, εγκλωβισμού του άλλου που είναι δίπλα του (Potamianou, 2001). Ο άλλος βρίσκεται υπό την κατοχή του. Το παιδί γαντζώνεται με αγωνία, μην χάσει το στίγμα του και χαθεί, σαν να πιάνεται από μια σανίδα στη μέση ενός ωκεανού. Ενώ αναπτύσσει μια σχέση ελέγχου μ' έναν άνθρωπο, μια σχέση που βάζει ορισμένα όρια, παράλληλα λειτουργεί διχοτομημένο ένα τραυματικό ρεύμα, με διεγέρσεις ανεπεξέργαστες και συγκινήσεις ωμές. Δίπλα στο άρρωστο παιδί ο άλλος αισθάνεται ταυτόχρονα να εγκλωβίζεται ασφυκτικά και να χάνεται στο αχανές μιας ερημιάς. Αισθάνεται σαν να είναι το μοναδικό αντικείμενο που έχει σημασία για το παιδί και ταυτόχρονα αισθάνεται να εγκαταλείπεται από αυτό σε μια παγωνιά μοναξιάς. Συχνές είναι επίσης οι φαντασιώσεις του παιδιού, ότι δραπετεύει από έναν ασφυκτικό εγκλεισμό και βρίσκεται έξω στον ανοιχτό χώρο όπου αναπνέει ελεύθερα. Μια γυναίκα, 80 χρονών τώρα, τρώει ελιές θρούμπες με μεγάλη ευχαρίστηση και θυμάται - και πιστεύει με βεβαιότητα - ότι αυτές της έσωσαν τη ζωή: όταν ήταν μικρή είχε πάθε τύφο και επί εβδομάδες έμενε σπίτι τρεφόμενο με λαπά χωρίς να γίνεται καλά, διαρκώς έφθινε, μέχρι που μια μέρα πήγε κρυφά στο ερμάρι και πήρε και έφαγε ελιές θρούμπες. Αμέσως ένωσε καλύτερα, μετά σιγά-σιγά δυνάμωσε και έτσι έγινε καλά.

Κατά τον Winnicott, θεμελιώδες για τον άνθρωπο είναι να διατηρηθεί ο μυστικός διάλογος ανάμεσα στον ψυχισμό και το σώμα. Υπάρχει στον καθένα μας η δυνατότητα να αφήνεται στην κυκλική ροή του χρόνου του αυτοερωτισμού. Σε κάθε κύκλο αυτοερωτισμού ένας άλλος άνθρωπος έρχεται και εισάγει κάτι νέο από την

πραγματικότητα, με τις πράξεις και τις λέξεις του, και έτσι ο χρόνος ρέει γραμμικά. Τότε μια ασυνείδητη σκηνή - μια φαντασίωση - στήνεται και δίνει νόημα σε αυτά που το παιδί αισθάνεται και σκέφτεται και επαναλαμβάνει. Αυτή η επεξεργασία στη φαντασία υποκαθιστά τη στέρηση, καθιστά την απόλαυση εφικτή. Αν ο άλλος αγνοεί αυτά που το παιδί αισθάνεται και δεν το βοηθάει να τα επεξεργαστεί δημιουργικά με τη φαντασία του, τότε αυτά γίνονται στη φαντασία του απειλητικά.

Αυτό που πάνω απ' όλα φοβάται το παιδί είναι ότι δεν μπορεί να παίξει με κάποιον άλλο. Αυτό που φοβάται είναι ότι θα ακινητοποιηθεί. Και αν το σώμα του περιορίζεται ως ένα μικρό ή μεγάλο βαθμό, χρειάζεται να βρει ένα τρόπο να εκφράσει τις ηχολαλιές και τις ηχοπραξίες του με τη βοήθεια του δημιουργικού παιχνιδιού στο νοσοκομείο ή στο σπίτι του. Το παιδί δεν είναι μόνο η αρρώστια του (Μπούρα, 1989). Δεν είναι μόνο οι σωματικές του ανάγκες. Είναι οι ανάγκες του για ψυχική τροφή. Τροφή δεν είναι τα καλοπιάσματα και η «νιανιά», οι εύκολες λύσεις και οι αποφυγές της πραγματικότητας. Τροφή είναι αυτό που «του κάνει νόημα»: μορφοποιείται, σχηματίζεται εσωτερικά ως αναπαράσταση που ικανοποιεί (=καθιστά ικανή) την επαφή με τον εαυτό και τον κόσμο. Εξ ίσου σημαντική με οποιαδήποτε φαρμακευτική ή χειρουργική επέμβαση, δίαιτα ή φυσικοθεραπεία είναι και η ανταπόκριση στο ανθρώπινο με διαίσθηση, με σκέψη και κατανόηση: η ικανοποίηση της ανάγκης του παιδιού να δημιουργεί και να μιλά μια συμβολική γλώσσα επικοινωνίας με τον εαυτό του και με τους ανθρώπους του.

Οι γονείς του δεν μπορούν βεβαίως να επέμβουν ιατρικά. Μπορούν όμως να διατηρήσουν την ποιότητα της ζωής του. Η πλέον βάνουση κακοποίηση είναι να αφήσεις ένα παιδί να βαριέται. Η ακινητοποίηση που επιβάλλουν οι αρρώστιες είναι μια πολύ βάνουση κακοποίηση. Κάθε παιδί έχει ανάγκη να χορέψει τον χορό της φωτιάς στις Βάκχες του Ευριπίδη, για να αισθανθεί τον «κάματόν τ' εύκάματον», την καλή κούραση. Θέλει να μπει στον χορό των Περσών του Αισχύλου που θρηνούν, ο ένας να τιτιβίζει «το,το,το,...τι,τι,τι...» και ένας άλλος να του απαντά στον ίδιο ρυθμό «το,το,το,...τι,τι,τι...». Θέλει να πάει στη διαδήλωση, να φωνάζει ρυθμικά με τα άλλα παιδιά «ε,ε,ε...ο,ο,ο...εμείς θα σταματήσουμε τον πόλεμο αυτό». Τα παιχνίδια δεν είναι αφηρημένη έννοια αλλά ένα σύνολο από κώδικες συγκεκριμένους (Τερζόπουλος, 2000).

Το άρρωστο παιδί είναι ανάγκη να βρει έναν άλλο άνθρωπο για να στήσει τις οδυνηρές εμπειρίες του σε μια σκηνή, μέσα στον χρόνο. Το θέμα είναι πώς, μέσα από το συντακτικό της λογικής - της λογικής των άλλων και των δικών του δευτερογενών διεργασιών-, φτάνει στη «μουσική του νου» (Rimbaut), στις ασυνείδητες πηγές του, και ελευθερώνει δημιουργικές δυνάμεις που είναι εγκλωβισμένες σε μια συμπαγή αμυντική περιχαράκωση. Ξεκινά από τη μαγική σκέψη, τα βαθιά κύματα των ηχογόνων πηγών, τα περιγράμματα της προσωδίας της μητρικής φωνής, την τέχνη, το παιχνίδι με έναν άλλο. Αρκεί κάτι απλό να κάνει ή να πει κανείς. Για το παιδί είναι μια μαγική στιγμή: μια μεταφορά ανακαλεί τη μουσική ένωση αυτών που αισθάνεται και αυτών που σκέφτεται (Άγιος Αυγουστίνος, 1997). Και τότε σκορπίζεται το σκοτάδι και το φως διώχνει τον φόβο του αποχωρισμού.

Σιγά-σιγά το παιδί παίρνει μια απόσταση και κοιτάζει απέξω την αρρώστια του, απο-ταυτίζεται (Potamianou, 2001). Με τις λέξεις του αφηγείται και κάνει αντικειμενικό το βίωμα της αρρώστιας. Για να ανοιχτεί όμως, όσο γίνεται αντικειμενικά, στην πραγματικότητα της αρρώστιας, χρειάζεται να βγει από τα μέσα προς τα έξω, από τις νησίδες εμπειρίας προς την αντικειμενική πραγματικότητα. Έτσι ξαναμαζεύει τα σκόρπια κομμάτια σε μια ιστορία ζωής.

Το άρρωστο παιδί, και κάθε παιδί, δεν μπορεί να σκεφθεί και να μιλήσει για κάτι, αν προηγουμένως δεν το βιώσει από κοινού με κάποιον για να το εγγράψει ως ένα ψυχικό γεγονός, που θα αφήσει τα ίχνη του στον ψυχισμό. Μπορεί να αισθάνεται κανείς πόνο αλλά αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι μπορεί να υποφέρει τον πόνο. Το θέμα είναι πώς να δημιουργήσει το άτομο μια εμπειρία αλλά και πώς να την αντέξει. Τίποτα δεν υποφέρεται χωρίς μια κοινότητα ανθρώπων που επικοινωνούν. Εμείς οι άλλοι τον βοηθάμε να δημιουργήσει νησίδες εμπειρίας, με αυτά τα σκόρπια βιώματα να δημιουργήσει μια ψυχική γεωγραφία ταξιδιών και περιπετειών με το αντικείμενο, και αυτές τις περιπέτειες να τις μετασχηματίζει σε ιστορία, αφήγηση. Είναι πολλές φορές σπαρακτικά τα λυρικά ποιήματα ή οι ζωγραφιές άρρωστων παιδιών, που προσπαθούν μέσα στις κατασκευές τους να

χωρέσουν βίαιες συγκινήσεις που δεν μπορούν ακόμα να τις επεξεργαστούν, να τις σκεφθούν.

Εμείς οι άλλοι εισάγουμε, κάθε φορά που βρίσκουμε ένα άνοιγμα, κάτι νέο από την πραγματικότητα αλλά πάντα στεκόμαστε με απόλυτο σεβασμό απέναντι στην εμπειρία του, όπως την ζει το άρρωστο παιδί. Το βασικό είναι το πώς ακούμε. Βασικό είναι να ακούμε χωρίς να διαψεύσουμε αυτό που αισθάνεται το παιδί, προσπαθώντας να το κάνουμε να ξεχάσει τη ψυχική του πραγματικότητα ώστε αυτό που γνωρίζει ότι είναι οδυνηρό να μην το γνωρίζει και να μην μπορεί να το γνωστοποιήσει σε κανέναν άλλο. Πώς ακούμε; Πώς μαθαίνουμε μια ξένη γλώσσα; Με αποδοχή, με την επαφή με τις ρίζες μας, με τις μύχιες πτυχές της μητρικής μας γλώσσας, με την ικανότητα να αισθανόμαστε ένα κεραυνοβόλο έρωτα, με την αγάπη για το καινούργιο.

Όταν ένα παιδί αρρωσταίνει σε μια ελληνική οικογένεια, έξω από τη μονάδα εντατικής νοσηλείας, στον διάδρομο ή στον δρόμο έξω από την είσοδο του νοσοκομείου, μαζεύονται σε κύκλο συγγενείς, φίλοι. Θόρυβοι της ζωής περνούν δίπλα τους. Πού και πού κάποιος μιλά, οι άλλοι σκεφτικοί. Αθροίζουν και συνθέτουν μέσα τους εμπειρίες, αναμνήσεις, για να καταλάβουν, να δουν απ' έξω, αντικειμενικά, την αρρώστια. Κάποια στιγμή και το άρρωστο παιδί έρχεται σε αυτόν τον κύκλο και αρχίζει να καταλαβαίνει πιο αντικειμενικά τι του γίνεται, για να το τοποθετήσει μέσα στον χρόνο. Αρχίζει να σκέφτεται πως ό,τι και να είναι θα περάσει... και σε κάθε πέρασμα κάποιος θα το συνοδεύει, πότε μιλώντας και πότε σιωπώντας. Στη ζωή έρχεται και ξανάρχεται το παιδί, στη μέση μιας συζήτησης που έχει ήδη αρχίσει.

Βιβλιογραφία

Αγίου Αυγουστίνου (1997). Εξομολογήσεις. Εισαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια: Φραγκίσκη Αμπατζοπούλου. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Denis, A. (1995). Temporality and modes of language. *International Journal of Psychoanalysis*. 76(6): 1109-1121.

Freud, S. (1927). The Future of an illusion. *Standard Edition* 21.

Hartocollis, P. (1998). Lord Byron, His Mother and Greece. *Canadian Journal of Psychoanalysis*. 6(1) 15-34.

Μπούρα, Μ. (1989). Ψυχαναλυτική προσέγγιση του βαριά και χρόνια άρρωστου παιδιού και εφήβου, καταληκτικές αρρώστιες και θάνατος. Επιμ. Γ. Τσιάντης - Σ. Μανωλόπουλος. *Σύγχρονα Θέματα Παιδοψυχιατρικής*, (σελ. 105-114) Γ τόμος. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

Potamianou, A. (2001). *Le Traumatique. Repetition et elaboration*. Paris : Dunod.

Sandler, J. (1987). The background of safety. In: *From Safety to Superego. Selected papers of Joseph Sandler*, (pp. 1-8). London: Karnac Books.

Τερζόπουλος, Θ. και Θέατρο Άτις (2000). *Αναδρομή, Μέθοδος, Σχόλια*. Αθήνα. Εκδόσεις Άγρα.

Winnicott, D. W. (1965) *The Maturation Processes and the Facilitating Environment: Studies in the Theory of Emotional Development*. London: Hogarth Press